

KÜLTÜREL MİRASIN AKTARILMASI AÇISINDAN ARKEOLOJİK ALANLARDA BİLGİLENDİRME GRAFİĞİ KULLANIMI*

USE OF INTERACTIVE INFORMATION GRAPHICS IN ARCHAEOLOGICAL AREAS IN TERMS OF TRANSMITTING CULTURAL HERITAGE

 Hüseyin Uzuntaş**

Öz

Arkeolojik mirasın korunması, yaşatılması, ziyaretçilere sunulması ve kullanılabilir bilgiye dönüştürülerek gelecek kuşaklara aktarılması, kültürel miras alan yönetimi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Alan yönetimi kapsamında kullanılan bilgilendirme grafiği uygulamaları, ziyaretçilerin arkeolojik alanlara dair bilgiye erişimini sağlaması, kalıntılar ve yapılar arasındaki ilişkiyi çevre bağlamında kavrayabilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, bu grafikler yalnız bilgilendirme işleviyle sınırlı kalmayıp, arkeolojik alanlara yönelik ilginin artmasına, toplumun arkeolojik mirasa dair bilinçlenmesine, kültürel mirasın korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmada, arkeolojik kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında bilgilendirme grafiklerinin kritik rolü ele alınmıştır ve arkeolojik alan ziyaretçilerine kapsamlı bilgi sunma düzeyleri değerlendirilmiştir. Bilgilendirme grafiği uygulamalarına ilişkin yenilikçi yaklaşımlar örnekler bağlamında incelenmiş ve Türkiye'deki arkeolojik alan bilgilendirme grafikleriyle karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'deki arkeolojik alan bilgilendirme grafiklerinin yetersiz olduğu görülmüş ve yenilikçi tasarımların arkeolojik alanların gereksinimlerine uygun olarak yapılabilmesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Arkeoloji, Bilgilendirme Grafiği.

Abstract

The preservation, sustainability, presentation, and transformation of archaeological heritage into usable information for future generations are conducted within the framework of cultural heritage site management. Informational graphic applications within site management play a vital role in ensuring visitors' access to knowledge about archaeological sites and helping them understand the relationships between ruins and structures within their environmental context. Moreover, these graphics are not limited to their informational function; they also significantly increase interest in archaeological sites, raise public awareness of archaeological heritage, support its preservation, and ensure its transmission to future generations. This study examines the critical role of informational graphics in transmitting archaeological cultural heritage to future generations and evaluates their effectiveness in providing comprehensive information to visitors at archaeological sites. Innovative approaches to these applications are analyzed through examples, and a comparative analysis is conducted with graphics from Turkish archaeological sites. The findings reveal inadequacies in Turkey's archaeological site graphics, and recommendations are made for designing innovative graphics tailored to these sites' specific needs.

Keywords: Cultural Heritage, Archaeology, Information Graphic.

Araştırma Makalesi / Research Article

Başvuru tarihi / Received: 06 Eylül 2024 - Kabul tarihi / Accepted: 12 Aralık 2024

**Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, uzuntashuseyin@gmail.com, Samsun/Türkiye.

1. Giriş

Türkiye, coğrafi konumu ve tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, bu nedenle eşsiz bir kültürel mirasa sahip bir ülkedir. Anadolu, insanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren yerleşim gören bir bölge olmuş; Neolitik dönemden başlayarak Hititler, Frigler, Lidyalılar, İyonlar, Urartular, Persler, Helenistik krallıklar, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Selçuklular ve Osmanlılar gibi pek çok önemli uygarlığın beşiği olmuştur. Bu medeniyetler, dünya tarihine hem kültürel hem de bilimsel açıdan önemli katkılarda bulunmuştur. Bu topraklarda varlık göstermiş uygarlıklar, sosyo-kültürel, bilimsel ve sanatsal alanda insanlık tarihine derin izler bırakmıştır. Türkiye'nin barındırdığı bu kadim miras, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan pek çok arkeolojik alan ve eserle korunmakta ve dünya literatürüne katkı sunmaya devam etmektedir. Bu nedenle Anadolu, insanlık tarihinin hem başlangıç hem de süreklilik arz eden önemli bir sahnesi olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu bu zengin tarihin artan ilgi kültür turizmini canlandırmakta ve birçok yerli ve yabancı turisti antik kentler ve arkeolojik alanlara çekmektedir. Artan ziyaretçi sayısı sebebiyle sahip olduğumuz bu alanların ve içerisindeki koruma ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik çalışmalar her geçen gün önem kazanmaktadır. Kültürel mirasımızı barındıran bu alanlar, insan etkeni ve zamanla gerçekleşen doğal etkenler nedeniyle zarar görmektedir. Bu durum kültürel mirasımızı yok olma tehdidi ile karşı karşıya bırakmakta ve bu alanların korunması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Arkeolojik alanların korunmasına ilişkin evrensel ilkeler 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası düzeyde tartışılarak geliştirilmiştir. Arkeolojik mirasın korunmasına ilişkin günümüzde gerçekleştirilen tüm müdahale yaklaşımları da bu ilkeler çerçevesinde uygulamaya konulmaktadır. Kültürel mirasın korunması, sürdürülebilir bir şekilde kullanımı ve gelecek nesillere aktarılması konuları özellikle son yıllarda çağdaş toplumların temel sorumlulukları arasında yerini almıştır. Bu amaç doğrultusunda arkeolojik alan yönetimi, kültür mirasının korunmasından daha fazlasını vurgulayarak, topluma sunum, bilgiyi paylaşma ve toplumun mirası benimsemesi konularına odaklanmaktadır. Bu noktada, disiplinlerarası ortak mesaiyle kültürel mirasın korunmasına ve farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilerek arkeolojik mirasın gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır.

Arkeolojik alanlarda kullanılan bilgilendirme grafikleri sahip olduğumuz zengin arkeolojik kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasında önemli araçlardandır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2014'te hazırlanan "Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme, Yönlendirme ve Uyarı Tabelalarına İlişkin Yönerge" de Türkiye'deki arkeolojik alanlarda kullanılacak olan bilgilendirme grafiklerinin kullanım ve özelliklerine dair bazı standartlar belirlenmiştir. Ancak, Türkiye'deki arkeolojik alanlardaki bilgilendirme panoları incelendiğinde, birçoğunun bu standartları karşılamadığı; ayrıca panolardaki grafik tasarımların alanı anlatmakta yetersiz kaldığı ve ziyaretçiler açısından ilgi çekicilikten uzak olduğu gözlemlenmiştir. Oysa dünyada gelişen teknoloji ile birlikte çok farklı ve yenilikçi ziyaretçi bilgilendirmeleri yapılmaktadır. Birçok arkeolojik zenginliği barındıran Türkiye'yi bu gelişmelerin dışında düşünmek imkansızdır. Bu bağlamda yapılan çalışmada, Türkiye'deki bilgilendirme grafiği uygulamaları ile dünyadaki örnekler karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

2. Yöntem

Bu çalışmada; bilgilendirme, yönlendirme ve arkeolojik kültürel mirasın görsel temsili gibi işlevleri olan bilgilendirme grafiklerinin, arkeolojik alanların kimlik oluşturma ve ziyaretçi deneyimleri bağlamındaki rolleri incelenmiştir. Çalışmada, arkeolojik alanlarda kullanılan bilgilendirme grafiklerinin, kültürel mirasın korunması, aktarılması ve sürdürülebilir bir ziyaretçi deneyiminin sağlanmasına yönelik etkileri sorgulanmış; bu doğrultuda daha etkili tasarım çözümlerinin geliştirilmesine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmada, nitel araştırma modeli temel alınmış, veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. Literatür taraması sonucunda, arkeolojik alanlarda uygulanan bilgilendirme grafikleri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında ulusal ve uluslararası örnekler değerlendirilmiş; Türkiye'deki antik kentlerde bulunan iki boyutlu bilgilendirme grafiği uygulamaları ile yurt dışında uygulanmış farklı özelliklere sahip, yenilikçi ve ziyaretçilerle etkileşim kurabilen örnekler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, bilgilendirme grafiklerine yönelik uygulamalar incelenmiş ve seçilen örnekler, nitel analiz yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, bilgilendirme grafiklerinin yalnızca bilgi aktarımı ve yönlendirme işlevleriyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda ziyaretçi deneyimini geliştirme ve kültürel mirasın görsel temsili yoluyla aktarılmasında kritik bir öneme sahip

olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma sonucunda, bilgilendirme grafikleri; işlevsellik, estetik değer ve sürdürülebilirlik gibi kriterler bağlamında değerlendirilmiş ve arkeolojik alanların gereksinimlerine uygun öneriler sunulmuştur.

3. Arkeoloji ve Kültürel Miras

Geçmiş kültürlerin sahip olduğu ve günümüze kadar varlıklarını koruyabilmiş maddi ve manevi değerlerin tümü “miras” kapsamında değerlendirilmektedir ([http 1](#)). “Kültürel miras” ise tarihin başlangıcından itibaren insanın daha kaliteli ve nitelikli yaşam sürebilmesi adına yaratıcılığı ile oluşturduğu ve toplumların birbirlerini etkilemeleri sonucu biriken değerler olarak tarif edilmektedir (İnan, 2018:36). 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde kültürel miras kavramı somut kültürel miras, somut olmayan kültürel miras ve doğal miras şeklinde kategorize edilmiştir (Görsel 1).

KÜLTÜREL MİRAS		DOĞAL MİRAS
SOMUT KÜLTÜREL MİRAS		SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS
Taşınmaz	Taşınabilir	SOMUT ve TAŞINMAZ
Mimari yapılar Anıtlar Arkeolojik alanlar Tarihi şehirler Bina Grupları Kültürel peyzajlar Tarihi park ve bahçeler Botanik bahçeler Endüstriyel arkeoloji	Müze koleksiyonları Kütüphane eserleri Arşivler	Müzik Dans Edebiyat Tiyatro Sözlü gelenekler Geleneksel gösteriler Sosyal uygulamalar Bilgi birikimi El sanatları Seremoniler
		Ekolojik ilgi uyandıran doğal veya deniz parkları Jeolojik ve fiziksel oluşumlar Olağanüstü doğal güzellikler

Görsel 1. Kültürel Mirasın Sınıflandırılması.

Toplumların kimliklerini, tarihlerini ve kültürel değerlerini yansıtan arkeoloji alanlar kültür mirasının en önemli öğelerindedir. Arkeolojik alanlar somut kültürel mirasın en önemli parçası olarak insanoğlunun varoluşundan itibaren insan varlığının tüm kalıntılarına sahip ve tüm insan faaliyetlerinin görüldüğü birincil bilgileri sunan yerlerdir ([http 2](#)). Arkeolojik alanlar tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmekte ve bu kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması

için korunması gerekmektedir. Bu alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımı, kültürel mirasın korunması ile mümkündür.

Arkeolojik alanlar ve tarihi yapıların büyük çoğunluğu depremler, seller, fırtınalar gibi doğa kaynaklı ya da savaşlar, bilinçsizce yapılan restorasyon çalışmaları ve kaçak kazılar gibi insan kaynaklı birçok farklı sebepten dolayı tahribata uğramış ya da bütünüyle (veya kısmen) yıkılmıştır. Tarihi yapıların ve arkeolojik alanların korunması, bu tür zararların önlenmesi veya en aza indirilmesi arkeolojik kültürel mirasın korunması kapsamında ulusal ya da uluslararası birçok kurum ve kuruluş tarafından önemsenmekte ve bu doğrultuda büyük çabalar sarf edilmektedir.

Yenilenemeyen bir kaynak olan arkeolojik kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması, geçtiğimiz yüzyıldan bu yana UNESCO, Avrupa Konseyi ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) tarafından uluslararası yasalar, anlaşmalar, yönetmelikler ve tüzüklerle dünya politikası haline getirilmiştir. Bu kuruluşlar arkeolojik mirasın korunması, restorasyonu, araştırılması ve yönetilmesi konularında ilgili evrensel ilkeleri son 70 yılda uluslararası düzeyde tartışarak geliştirmiş ve tüzüklerle standartlar konularak yol gösterici ilkeler belirlemiştir. Bu alanda, 1954'te Paris'te imzalanan "Avrupa Kültür Sözleşmesi", UNESCO'nun 1956 tarihli "Arkeolojik Kazılarda Uygulanacak Uluslararası İlkeler Tavsiye Kararı", 1964 de kabul edilen "Venedik Tüzüğü" anlaşması, ilki 1969 Londra'da ikincisi 1992 Valletta'da imzalanan "Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi", UNESCO'nun 1976 tarihli "Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiye Kararları" ve ICOMOS'un 1990 "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü" gibi uluslararası standartları belirleyen uzlaşma belgeleri bulunmaktadır. Ayrıca bu tüzükler, arkeolojik kültürel mirasın toplum içindeki yeri, önemi ve değeri konusunda farkındalık oluşturmayı ve koruma çabalarını yönlendirmeyi de hedefler.

Evrensel değer taşıyan ve Dünya Mirası Listesine giren arkeolojik alanların korunması UNESCO tarafından 1972'de kabul edilen "Dünya Mirası Sözleşmesi" kurallarına göre yapılmaktadır (Ahunbay, 2010:109). ICOMOS tarafından 1999'da yayınlanan Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü'nde ise koruma ve turizm kavramları birlikte ele alınmış, "ziyaretçi deneyiminin kayda değer, memnun edici ve üst düzeyde bilgi sunarak keyifli olması sağlanmalıdır", şeklinde vurgulanmıştır ([http 3](#)). Arkeolojik alanların yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilmesi kültür turizminin en temel faaliyetleri içerisinde gösterilmektedir. Bu ziyaretler buldukları

bölgenin kültür turizmi potansiyelini artırarak bir çekim noktası ve marka değeri oluşturmaktadır. Bu durum kültür turizminin, kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve aktarılmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Güngördü, 2022:325).

3.1. Kültürel Miras Alanları Yönetim Planı

Bu tüzükler ışığında arkeolojik kültür varlıklarının korunmasını, yaşatılmasını ve kullanılabilir bilgiye dönüştürülerek gelecek nesillere aktarılması “kültürel miras yönetimi” ile sağlamaktadır (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017:58). Evrensel bir olgu haline gelen kültürel miras yönetiminin temel ilkeleri de uluslararası alanda kabul görmüş tüzükler ve sözleşmeler tarafından belirlenmiştir.

2000’li yıllarda artık daha çok toplum odaklı tüzükler geliştirilmeye başlanmış ve “arkeolojik miras”, “miras yönetimi” ve “arkeolojik alan planlama” gibi kavramlar bilimsel çevrelerde önemli bir yer edinmiştir. Avrupa Konseyi’nin 2005 yılında yayımladığı “Kültür Mirasının Toplum İçin Değeri” raporu ve özellikle ICOMOS’un 2008’de hazırladığı “Kültür Mirasının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü”, kültür mirasının fiziksel olarak bakım ve korunmasından daha fazlasını vurgulayarak, topluma sunum, paylaşma ve toplumun mirası benimsemesi konularına odaklandığını göstermektedir. Bu bağlamda arkeolojik mirasın yorumu, sunumu ve toplum tarafından kabul edilebilirliği, arkeologların ve koruma uzmanlarının temel çalışma alanlarından biri haline gelmiş (Eres, 2018:115); günümüzde arkeolojik mirasın doğrudan topluma sunumu, korunması konusundan daha fazla ön plana geçmiş durumdadır. Artık arkeolojik alanların sadece bilim dünyası için birer veri bankası olarak görülmesi yerine birer miras olarak korunup, ortaya çıkan bilgilerin (arkeolojik mirasın) topluma sunulmasıyla topluma paylaşılması etik olarak da doğru bulunmaktadır (Eres ve Özdoğan, 2018:19).

Kültürel ve doğal miras alanlarının sürdürülebilir bir şekilde korunması ve değerlendirilmesi, dünya genelinde “alan yönetimi” ve “yönetim planı” kavramlarının doğmasına neden olmuştur. Bu anlayış UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin 2005 yılından itibaren Dünya Miras Listesi'ne aday alanlar için yönetim planlarını zorunlu kılmasıyla somut bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu adım, kültürel ve doğal mirasın korunması ve sürdürülebilir kullanımının önemini vurgulayarak, dünya genelinde bu alanda daha etkin ve kapsamlı koruma önlemlerinin alınmasını sağlamıştır.

Arkeolojik alanların yönetim planı, bir arkeolojik alanın korunması, yönetilmesi, sürdürülebilir ve bütüncül bir şekilde kullanılmasını sağlamak için geliştirilen kılavuz niteliğinde resmi bir belgedir. Bu planlar, arkeolojik mirasın tüm paydaşlarla birlikte korunması ve gelecek nesillere aktarılması için stratejiler belirlerken, alanın bilimsel araştırmalarını destekler ve ziyaretçilerin ihtiyaçları doğrultusunda bu mirasa erişimlerini düzenler (Middleton ve Thomas, 2003:7). Yönetim planı, koruma ve kullanım dengesini sağlamak amacıyla etkili bir çerçeve sunar ve yönetim sürecine rehberlik eder ([http 4](#)). Ayrıca kültürel miras yönetim planı yalnızca kültür mirası değerinin fiziksel olarak korunmasını değil, bu değerlerin toplum tarafından anlaşılması için yol gösterici olmayı amaçlamaktadır (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017:66). Arkeolojik miras alanlarının korunması konusunda benimsenen bu bütüncül yaklaşım, fiziki müdahalelerin yanında konunun sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan da ele alınarak değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Özellikle Venedik Tüzüğü ile yaygınlaşan bu anlayış, uluslararası gelişmelere paralel olarak 20. yüzyılın sonlarına doğru Türkiye’de de benimsenmeye başlamıştır.

UNESCO yönetim planlarının genel yapısal çerçevesini belirlemiş olmasına rağmen tüm alanlar için geçerli olan evrensel bir yönetim planı şablonu sunmamıştır. Her miras alanının benzersiz özellikleri dikkate alınarak kendine özgü yönetim planına sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Bu yaklaşım, kültür varlığının kendi özgünlüğünü ve koruması gereken özelliklerini vurgularken, yönetim planlarının esnek ve uyarlanabilir olması gerekliliğini de ortaya koymaktadır (Ringbeck, 2008:7).

Yönetim planı hazırlarken alanla ilgili ihtiyaç duyulan tüm disiplinlerden uzmanlardan oluşan bir planlama ekibi oluşturulmalıdır (Feilden ve Jokilehto, 1998:23). Bu doğrultuda bir alanın yönetim planını hazırlayan ekip içerisinde; arkeolog, tarihçi, sanat tarihçi, mimar, restoratör, şehir plancısı, inşaat ve harita mühendisi ve sosyolog bulunması zorunludur. Bununla birlikte alanın niteliğine göre; turizm işletmeciliği, ekonomi, antropoloji, sosyoloji, halkla ilişkiler, iletişim ve reklamcılık gibi bölümlerden uzmanlar ve ihtiyaç duyulabilecek başka meslek gruplarından kişiler de ekibe dahil edilebilmektedir (Eraslan, 2021:38).

3.2. Arkeolojik Alanların Yönetim Planı Kapsamında Ziyaretçi Bilgilendirmesi

Arkeolojik alanlarda ziyaretçilere kültürel mirasın tanıtılmasına yönelik sergi deneyimi yaşatılması, sergileme çalışmaları öncesinde koruma uygulamalarının gerçekleştirilmesine

bağlıdır. Koruma ve sergileme yaklaşımları arkeolojik alanlarda farklılıklar gösterse de ortak payda, kazı alanının korunmasının yanında ziyaretçilere alanın kültürel kimliğini yansıtan yorumsal bir sergileme projesinin oluşturulmasıdır. Buradaki amaç sadece alanın gösterilmesi değil, aynı zamanda ziyaretçilere sunumudur.

Arkeolojik alanların ziyaretçilerin talepleri doğrultusunda, merak uyandıran estetik ve etkileyici mekanlar olmaları amaçlanmaktadır. Bu alanların halka sunumu ve yorumu, ziyaretçiler ile miras alanlarının arasındaki iletişimi teşvik eden ayrılmaz iki unsurdur. Doğru yorumlanan ve başarılı bir şekilde sunulan arkeolojik alanlar ziyaretçilerin deneyimlerinin kalitesini artırabilmektedir. Arkeolojik alanların ziyaretçilerin ilgisini çekebilmesi ve beklentilerine cevap verebilmesi için sıradan insanlar tarafından hayal edebilecek şekilde yeniden düzenlenmesi ve turistik ihtiyaçları karşılayabilecek kolay anlaşılır şekilde sunulması gerekmektedir. Ziyaretçilerin tarihi ve kültürel değerlere daha kolay erişebilmesini sağlayan bu yaklaşım, arkeolojik alanların turistik cazibesini artırarak sürdürülebilir turizmi teşvik etmektedir (Uçar ve Örmecioğlu, 2018:22).

Evrensel değerlere sahip arkeolojik alanlarda turistik etkinliklerin geliştirilmesi, bu alanların çok daha ulaşılabilir, anlaşılır ve etkileyici bir duruma getirilerek çağdaş yaşamla bütünleştirilmesi gereklidir (Karabağ, 2017:61). Bu bağlamda arkeolojik alanlarda kullanılan bilgilendirme grafikleri buldukları alana olan ilgiyi artırarak, kültürel mirasa duyarlılık ve bilinçlenme sağlamada önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Toplumun kültürel mirasa ilişkin farkındalığının oluşturulması, bilgilendirme ve bilinçlendirme yoluyla gerçekleşebileceği düşünüldüğünde, etkili bilgilendirme grafikleri kültürel mirasın korunmasında ve aktarılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Arkeolojik alanların korunması, yönetimi ve sürdürülebilirliği konularına katkıda bulunmak amacıyla alanlardaki bilgilendirme grafiği çalışmalarının önemini kavramak ve disiplinler arası çalışmalarla daha nitelikli hale getirilmeleri gerekmektedir.

4. Arkeolojik Alanlarda Bilgilendirme Grafikleri

Arkeolojik alanları düzenlerken ziyaretçilerin eserlerle olan ilişkisi ve eserleri algılamaları öncelikli dikkat edilmesi gereken unsurlardan biridir. Arkeolojik alanın özellikleri göz önünde bulundurularak ziyaretçilerin daha kolay, daha verimli ve daha nitelikli kalıcı bilgi edinmeleri sağlanmalıdır. Bu nedenle alandaki tekil mimari yapıların veya kalıntıların buldukları yerlerde

sergilenmesi yalnızca alanın düzenlenmesi ile değil, bilgilendirme grafikleri ve yönlendirme elemanlarının da desteği ile sağlanmaktadır.

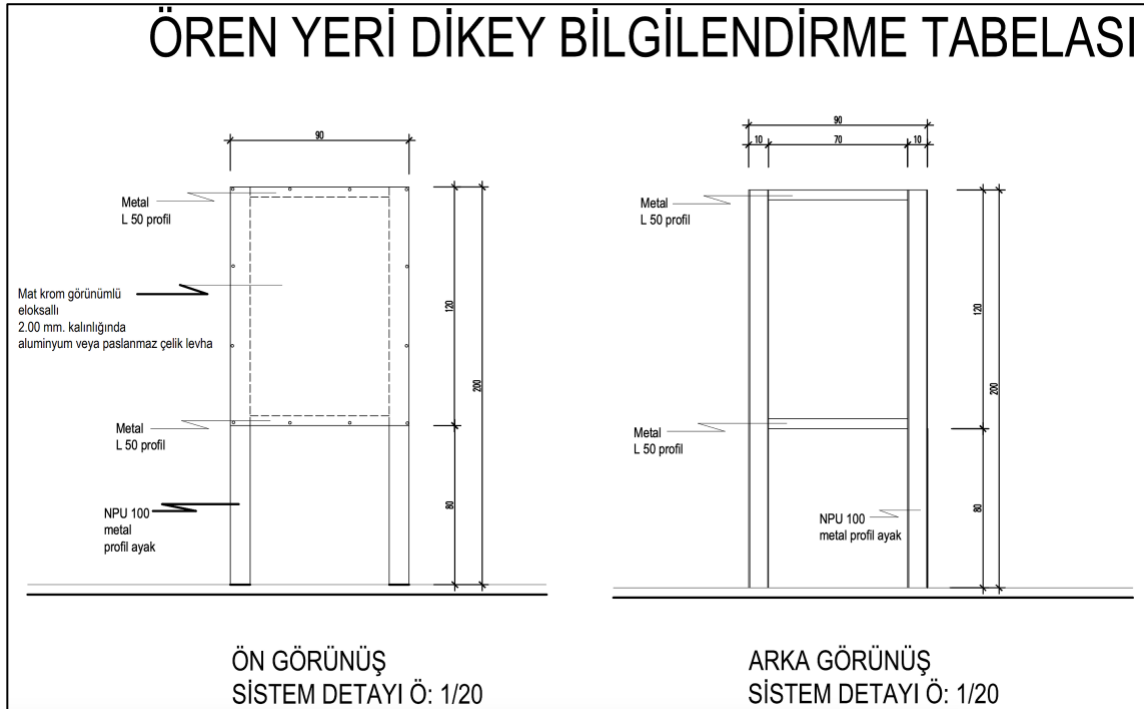
Kelime anlamı bilginin ve bilgilendirme biçiminin tasarımı olan bilgilendirme tasarımı, düzensiz ve karmaşık olan bilgiyi daha anlaşılır ve planlı bir şekle dönüştürmektedir (Uyan Dur, 2011:248). Pettersson bilgilendirme tasarımını, alıcının bilgi ihtiyacını karşılamak için, mesajların analizi, planlanması, sunumu ve anlaşılmasını kapsamaktadır şeklinde tanımlamıştır (Pettersson, 2002:2). Görsel iletişim tasarımı alanından bakıldığında haritalar, metro/otobüs güzergâh şemaları, kullanım kılavuzları, katalog, yıllık rapor gibi belgeler, formlar, tablo ve çizgeler, trafik işaretleri/yönlendirmeleri, bilgi grafikleri (infografikler), yer imleri, sergileme tasarımları bilgilendirme tasarımının alanına girmektedir. Bütün bu alanlar için bilgilendirme tasarımının niteliği oldukça önemlidir (Pettersson, 2007:26)

Bilgi paylaşılmazsa hiçbir değer ifade etmeyeceği için, bilginin anlaşılır ve en sade biçimde aktarılması çok önemlidir. Konumuz özelinde ele aldığımız bilgilendirme grafikleri bilgi ve tasarımın birlikteliğinden doğar ve bilginin gereksiz ayrıntılardan arındırılarak en anlaşılır şekilde tasarlanıp kullanıcılara aktarılmasını amaçlarlar. Bilgilendirme grafikleri belirli bir konuyla ilgili yoğun ve karmaşık bilgileri daha anlaşılır biçimde görsel olarak sunma amacını taşırlar.

Bu bağlamda, arkeolojik alanların yönetim planları kapsamında ziyaretçilerin bilinçlendirilmesi için hazırlanan bilgilendirme grafiklerinin önemi, bu alanların korunması, sürdürülebilir kullanımı ve kültürel değerlerinin etkin bir şekilde aktarılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu nedenle arkeolojik kültürel varlıkların kültürel değerleri her türlü ziyaretçi tarafından anlaşılabilir olabilmesi için bilginin doğru bir şekilde sunulması gerekmektedir (McKercher ve Cros, 2002:46). Bilgilendirme grafikleri ziyaretçilerin arkeolojik alanları algılayabilmesi, kalıntılar ve yapılar ile çevresini ilişkilendirebilmesi noktasında son derece önemli rol oynamaktadır. Bu grafikler, ziyaretçilere alanın tarihi ve kültürel önemini görsel olarak sunarak karmaşık bilgileri kolay anlaşılır bir hale getirir. Aynı zamanda, ziyaretçilerin alanı doğru şekilde kullanmalarını sağlamak ve istenmeyen davranışların önüne geçmek için kuralları net bir şekilde iletmek amacıyla da kritik bir işlev üstlenir. Ayrıca bilgilendirme grafiği uygulamaları ziyaretçileri bilgilendirme görevinin yanında arkeolojik alanlara olan ilgiyi de artırmaktadır. Bu

sayede toplumun arkeolojik miras konusunda bilinçlenmesine, farkındalığının artmasına, arkeolojik kültürel mirasın korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlamaktadır.

Bilgilendirme grafikleri yurtdışında olduğu gibi Türkiye’de de arkeolojik alanlarda ziyaretçi bilgilendirmesi amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak günümüzde çağdaş anlamda arkeolojik alanlardaki kalıntıların korunarak ziyaretçilere planlı ve anlaşılır bir şekilde sunulduğu alan sayısı Türkiye’de çok da fazla değildir. Türkiye’deki arkeolojik alanlarda kullanılan bilgilendirme grafiği elemanlarının fiziksel özellikleri ve nasıl olması gerektiği Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2014’de yürürlüğe giren “Müze ve ören yerleri giriş, bilgilendirme, yönlendirme ve uyarı tabelalarına ilişkin yönerge” de detaylıca belirtilmiştir. Yönerge ile müze ve ören yerlerinde sağlıklı, nitelikli çevreler yaratmak, tanıtım, bilgilendirme, yönlendirme, tabela ve benzerlerinin yol açtığı görüntü kirliliğini önlemek için yapılacak tabelaların malzemesi, boyutları, yazı tekniği, yazı karakteri, konumu ve diğer özellikleri hakkında uyulması gereken esasları belirlenmiştir (Görsel 2) (<http> 5).

Görsel 2. Ören Yeri Bilgilendirme Tabelası.

Ancak bakanlık tarafından hazırlanan bu yönergede belirtilen kriterlere rağmen, Türkiye'deki arkeolojik alanlardaki mevcut levhalar incelendiğinde fiziksel olarak birbirlerinden farklı oldukları görülmektedir. Buna yanında aynı yönergede, bilgilendirme panolarının üzerlerindeki grafik tasarımlara ilişkin belirli bir sınırlama getirilmemesi, levhalarda her bir arkeolojik alana ait farkı grafik tasarım uygulamaların yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Çünkü arkeolojik alanların hem fiziksel hem de tarihsel açıdan birbirlerinden farklı olmaları, bu alanlarda kullanılacak olan grafik tasarımların da farklılık gösterebilmesine neden olabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki arkeolojik alanlarda kullanılan bilgilendirme grafiği uygulamalarını birkaç örnekle değerlendirip, bu alanda dünyadaki yenilikçi uygulamalar karşısında Türkiye'nin hangi durumda olduğunu ortaya koymak gerekmektedir.

4.1. Troya Antik Kenti Bilgilendirme Panoları

Troya arkeolojik kazı alanı zengin mitolojik hikayeleri ve masalsı kimliği ile merak uyandıran bir yer olmuştur. Troya antik kenti, bir bronz/tunç çağı yerleşimi olduğu için kent mimarisi taş temeller üzerinde yükselen kerpiç duvarlardan oluşmaktadır. Bu nedenle zamanla doğa ve insan kaynaklı tahribata uğramış ve diğer Helenistik ve Roma dönemi arkeolojik kentler gibi görsel çekiciliğini koruyamamıştır. Kerpiç mimari özelliğinden dolayı anastolias (orijinal malzemeleri ile anıtları yeniden inşa etmek) uygulamalarının mümkün olmadığı Troya antik kentinde, mimari öğelerin rekonstrüksiyonu bağlamında herhangi bir deneysel arkeoloji uygulaması da bulunmamaktadır. Bu yüzden Troya arkeolojik alanı ziyaretçiler tarafından görsel olarak fazla etkileyici bulunmamakta; kerpiç mimarinin üst üste bindiği dokuz ana katmandan oluşan alanda ziyaretçilerin tarihsel dönemleri algılamaları ve anlamlandırmaları kolay olmamaktadır. Bu gibi sorunların çözümü için alanda öncelikle koruma çalışmaları ardından bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır. 1988 yılında Korfmann tarafından yeniden başlatılan Troya kazılarında; eski ve yeni kazılar sonucunda ortaya çıkarılan kalıntıların "ideal" bir şekilde korunarak ziyaretçilere anlaşılır bir şekilde sunulmasına öncelik verilmiştir (Aslan, 2010:177). Ziyaretçilerin alana zarar vermemesi ve daha rahat bir deneyim yaşamaları için ziyaretçi yolları inşa edilmiş ve bu yolların önemli noktalarına Türkçe ve İngilizce dillerinde bilgilendirme panoları yerleştirilmiştir (Görsel 3).

Görsel 3. Troya Yürüyüş Yollarında Bulunan Bilgilendirme Panoları.

Bu bilgilendirme levhaları genel olarak işlevsel bir tasarıma sahip olsalar da, içerik ve görsellik açısından geliştirilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Düzenleme açısından, başlık ve alt başlıkların netliği olumlu olsa da metin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Türkçe ve İngilizce metinler yan yana sunulmuş ancak görsel bir ayırım olmaması, okuma zorluğuna yol açmaktadır. Dil blokları arasında çizgi veya arka plan farklılığı kullanılabilir. Tipografi açısından yazı tipi okunaklı olsa da paragraflar uzun ve sıkışık görünmektedir. Daha kısa metinler ve geniş satır aralıkları, okunabilirliği artırabilir. Yazı boyutları ise görme zorluğu yaşayan ziyaretçiler için küçük kalmaktadır. Renk kullanımı sade ve temiz olsa da işlevsellik açısından yetersizdir. Öne çıkan bilgilerin renkli kutular veya madde işaretleriyle vurgulanması metni daha çekici hale getirebilir. Görseller ve haritalar metni destekleyen önemli unsurlardır, ancak boyutlarının küçük ve detayların anlaşılması zor olması tasarım açısından eksidir. Görsellerin daha büyük ve net bir şekilde sunulması bilgi aktarımını güçlendirebilir. Bilgilendiricilik işlevini artırmak için özet bilgilerle birlikte QR kodlarla detaylı bilgilere yönlendirme yapılabilir. Genel olarak işlevseldir ancak metin yoğunluğunun azaltılması, görsellerin öne çıkarılması ve renk kullanımının güçlendirilmesiyle daha kullanıcı dostu hale getirilebilir.

Bilgilendirme panolarında kullanılan plan çizimleri, üç boyutlu illüstrasyonlar ve çok katmanlı yerleşimi gösteren çizimlerle Troya antik kenti ziyaretçilere anlaşılır şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Bu panolar sayesinde ziyaretçiler olumlu anlamda etkilenmiş, ören yerinde gördükleri hakkında bilgi edinebilmiş ve alanı daha iyi algılayabilmişlerdir. Diğer antik kentlerin aksine Troya gibi mimari kalıntıların az olduğu, algılanabilmesi çok zor olan arkeolojik alanlar için

bilgilendirme grafikleri hayati önem taşımaktadır (Nestel, 2019:46). Ancak mevcut bilgilendirme grafiği uygulamalarındaki tüm bu eksikler göz önünde bulundurulduğunda grafik tasarım açısından daha başarılı ve yenilikçi uygulamalar ortaya koymak çok daha verimli bir ziyaretçi bilgilendirmesi sağlayacaktır.

4.2. Bergama Zeus Sunağı Bilgilendirme Panosu

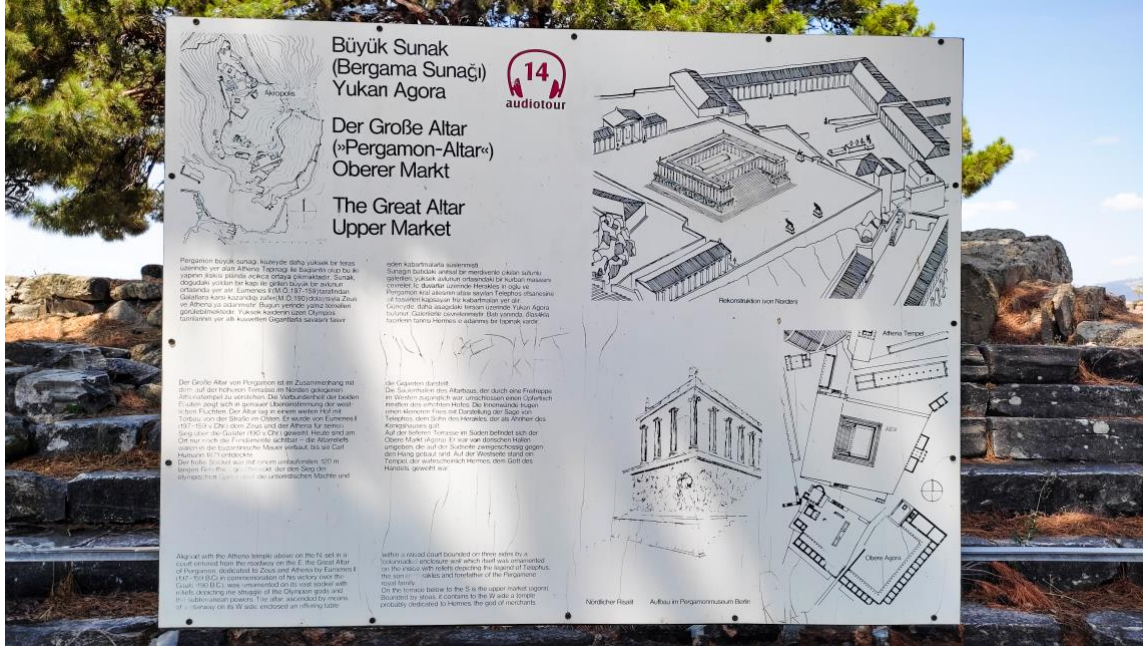
Bergama Zeus Sunağı, antik çağda Pergamon (veya Bergama) şehrinde yer alan önemli bir tarihi kalıntıdır. Pergamon, bugünkü Türkiye'nin batısında, İzmir'in kuzeyinde yer almaktadır. Zeus Sunağı, Helenistik dönemde, yaklaşık MÖ 2. yüzyılda inşa edilmiştir. Büyük bir tapınak kompleksi olarak düşünülmüş ve Yunan tanrısı Zeus'a adanmıştır. Sunak, Yunan mimarisinin özelliklerini taşır ve heykellerle süslenmiştir. Sunağın en dikkat çekici özelliği, Zeus Altarında geçen ve Pergamon Kütüphanesi'nde saklanan "Yunan Tanrılarının Savaşı" adlı eserden de bilinen, Athena ile Zeus arasındaki Gigantomakhia (devlerle tanrılar arasındaki savaş) kabartmalarıdır. Devlerin tanrılarla mücadelesini canlandıran bu kabartmalar, olağanüstü detayları ve yer yer üçüncü boyuta ulaşan kısımlarıyla izleyicilere muhteşem bir görsellik sunmaktadır.

Görsel 4. Pergamon Müzesi Zeus Sunağı (Görsel 4.1) ve Bergama Antik Kenti Zeus Sunağı Kalıntıları (Görsel 4.2).

Sunağın orijinali Berlin Pergamon müzesinde bulunmasına rağmen bugün Bergama'daki kalıntılar, antik kent kalıntıları arasında önemli bir turistik ve arkeolojik yer olarak ziyaret edilmektedir (Görsel 4). Müzedekinin aksine tıpkı Troya'da olduğu gibi Bergama'da tapınağa ait görsel çekiciliğe sahip kalıntıların bulunmaması ziyaretçiler için hayal kırıklığı yaratmaktadır. Bu

eksikliği gidermek adına sunağın ziyaretçilerin zihninde canlanması için alanda bilgilendirme panosu kullanılmaktadır (Görsel 5).

Görsel 5. Zeus Sunağı Bilgilendirme Panosu.

Bu bilgilendirme panosu işlevsel ve bilgilendirici olsa da görsel tasarım ve içerik düzeni açısından bazı eksikliklere sahiptir. Düzenleme ve hiyerarşi açısından başlıklar net ve dikkat çekicidir, ancak Türkçe, Almanca ve İngilizce metinlerin sıkışık bir düzende yer alması karmaşıklık yaratmaktadır. Metinler arasında daha belirgin ayrımlar yapılabilir veya her dil için ayrı alan oluşturulabilirdi. Tipografi sade ve okunaklı olsa da puntosunun küçük, metinlerin uzun ve sıkışık olması, okunabilirliği olumsuz etkilemektedir. Daha geniş satır aralıkları ve büyük yazı tipleri, özellikle görme zorluğu yaşayan ziyaretçiler için faydalı olabilirdi. Tıpkı Triya'daki panolarda olduğu gibi bilgilendiricilik işlevini artırmak için özet bilgilerle birlikte QR kodlarla detaylı bilgilere yönlendirme yapılabilir. Renk kullanımı buradaki panolarda da oldukça sınırlıdır. Yalnızca kulaklık simgesi kırmızıyla vurgulanarak dikkat çekmektedir. Bunun yerine anahtar bilgilerin renk veya görsel vurgularla öne çıkarılması tasarımı daha etkili hale getirebilirdi. Görseller, tarihi bağlamı desteklemektedir, ancak küçük ve sıkışık yerleştirildikleri için detayları anlamak zordur. Ayrıca yerinde mevcut olmayan bir yapının çizimleri eskiz tarzında olduğu için ziyaretçiler tarafından algılanmayı daha da zorlaştırmaktadır. Bunun yerine daha anlaşılır ve yalın bir üslup ile

görselleştirme yapılması doğru olabilirdi. Ayrıca harita ve planların daha büyük boyutlarda ve net bir şekilde sunulması faydalı olurdu.

Alanda var olan tek mevcut bilgilendirme panosu incelendiğinde Zeus Sunağının önemini, görsel ihtişamını ve alan ile ilişkisini ziyaretçiye sunma konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle panoda yer alan çizimler ve illüstrasyonlarda sunağın duvarlarında yer alan, devlerin tanrılarla mücadelesini canlandıran, olağanüstü detaylara sahip kabartmalara ilişkin görselleştirmelerin ve bilgi sunumunun yetersiz olduğu gözlenmektedir. Bilgilendirme grafiklerinin özellikle anastolias veya rekonstrüksiyon gibi arkeolojik uygulamaların olmadığı, bu gibi yıkılmış veya yerinde olmayan yapıların ziyaretçilere sunulması noktasında son derece önemli ve ihtiyaç olduğu bilinmektedir.

4.3. Aphrodisias Antik Kenti Bilgilendirme Panoları

Aphrodisias, Türkiye'nin Aydın iline bağlı Karacasu ilçesinde yer alan, antik çağların en önemli yerleşimlerinden biridir. Kent, adını aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit'ten almıştır ve MÖ 2. yüzyıldan itibaren önemli bir kültür ve sanat merkezi olmuştur. Kentteki yerleşim, Neolitik döneme kadar uzanmakla birlikte, özellikle Roma İmparatorluğu döneminde büyük bir gelişim göstermiştir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne, 2017 yılında dahil edilen Aphrodisias, eşsiz mimarisi, heykeltıraşlık sanatı ve Afrodit kültürüyle antik dünyanın en dikkat çekici yerleşimlerinden biri olarak, tarihi ve sanatsal açıdan eşsiz bir konuma sahiptir. Aphrodisias antik kendi büyük bir alana sahip olduğu için diğer birçok antik kentin aksine alanda çok sayıda bilgilendirme levhası yer almaktadır (Görsel 6).

Görsel 6. Aphrodisias Antik Kenti Bilgilendirme Panoları.

Bilgilendirici ve tarihsel bağlam açısından içerikler sunan bu üç bilgilendirme panosu Aphrodisias Antik Kenti'nin tarihini ve mimari detaylarını zengin bir içerikle aktarırken, tasarım açısından incelendiğinde metin yoğunluğu, yazı boyutları ve görsel-metin dengesi gibi konularda diğer antik kentlerdeki çalışmalarla benzerlikler göstermektedir. Birinci pano net başlık düzenlemesi ve yapı planları ile ziyaretçilere kapsamlı bilgi sunmaktadır. Rekonstrüksiyon çizimleri ve görseller metni desteklese de metinlerin boyutlarının biraz küçük kalması okunma zorluğu yaratmaktadır. İkinci pano, Sebasteion'un dekoratif kabartmalarını ve mimari detaylarını görsellerle odak noktası yaparak etkili bir görsel içerik sunmaktadır. Kabartma fotoğrafları, çizimler ve rekonstrüksiyon görüntüleri, Sebasteion'un estetik ve tarihsel değerini güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak görsel-metin dengesinde sıkışıklık hissi yaratılmış ve metinler hâlâ yoğun ve alt metinler küçük yazı boyutları nedeniyle zor okunmaktadır. Üçüncü pano ise tapınak yapısının mekânsal düzenini ve detaylarını sade bir tasarımla sunmaktadır. Yapı planı ziyaretçilere net bir mekânsal bağlam sunarken, genel pano tasarımı diğer panolara kıyasla daha az dikkat çekicidir. Blok halinde sunulan metinlerin yazı boyutları diğer panolardaki metinlere kıyasla daha ideal görünmektedir. Diğer panoların aksine üçüncü panonun olumsuz açık hava şartlarından etkilenmemesi için cam yüzeylere sahip koruyucu bir çerçeve içerisine alındığı

görülmektedir. Bu sayede panonun işlevselliğini korunarak daha uzun süre amacına hizmet etmesi sağlanmıştır. Bu tarz uygulamaların artırılması arkeolojik alanlardaki ziyaretçi bilgilendirmesi sürecini çok daha sağlıklı yürütülmesine yardımcı olacaktır.

Örneklere de görüldüğü gibi, Türkiye'de arkeolojik alanlarda daha çok iki boyutlu bilgilendirme grafiği panoları kullanılmaktadır. Bu panolarda sergilenen arkeolojik alan ya da kalıntıya ait tarihsel bilgi metinleri, fotoğraflar, çeşitli illüstrasyonlar ve teknik çizimler üzerinden ziyaretçilere bilgi sunulmaktadır. Panoların grafik tasarımlarının zayıf olduğu ve belirli standartların olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca yenilikçi uygulamalara yer verilmemiş olması da bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Ancak başka ülkelerdeki arkeolojik alanlarda benzer çizim ve illüstrasyon klasik kullanımlarının dışında, ziyaretçilerle etkileşim içerisinde bulunan yenilikçi bilgilendirme panosu uygulamaları olarak karşımıza çıkabilmektedir. Buna en güzel örneklerden bir tanesi olarak Heidentor Kapısı için yapılan etkileşimli bilgilendirme panosunu gösterebiliriz.

4.4. Heidentor Kapısı Etkileşimli Bilgilendirme Panosu

Heidentor, Avusturya'nın Carnuntum şehrinde bulunan ve antik Roma dönemine ait bir zafer takıdır. Roma İmparatorluğu'nun lejyonuna ev sahipliği yapan Carnuntum antik kentine bulunmaktadır. Günümüzde zafer takının büyük bir kısmı yıkılmış ve anastolias (ya da rekonstrüksiyon) gibi yeniden inşa çalışmaları yapılmamıştır. Bunun yerine yok olan iki ayağının yerleri sadece birkaç sıra taş ile belirtilmiş ve yapı kalıntısı olduğu gibi bırakılmıştır.

Heidentor takı için hazırlanan bilgilendirme panosunda alışılmışın dışında bir illüstrasyon yöntemi kullanılmıştır. Ziyaretçilerin yapı bütünlüğünü algılayabilmeleri için cam levha üzerine restitüsyon çizimleri perspektife uygun işlenerek, yapının çizgisel bir izlenimi ziyaretçilere sunulmuştur (Görsel 7).

Görsel 7. Heidendor Takı Etkileşimli Bilgilendirme Panosu.

Pano ile etkileşime geçen kullanıcılar, panonun karşısına geçerek cam üzerindeki çizim ile arkasındaki yapı kalıntılarını örtüştürmekte ve bu sayede yapının yıkılmadan önceki halini çok daha iyi algılayabilmektedirler. Ziyaretçileri öğrenme sürecine aktif olarak dahil eden, onlarla etkileşim kurarak bilgiyi sunan bu yöntemin illüstrasyonun klasik kullanımından çok daha etkili olduğu gözlemlenmiştir. Heidendor kapısı için yapılan bu etkileşimli bilgilendirme panosunu, çizimleri kullanma şekli ve ziyaretçiyi harekete geçirme özelliği sayesinde başarılı ve özgün bir bilgilendirme grafiği uygulaması olduğu düşünülmektedir.

Günümüzde Heidendor panosu gibi klasik uygulamaların dışına çıkan, ziyaretçilerin daha fazla ilgisini çeken, ziyaretçileri bilgilendirme sürecine dahil eden ve etkileşim sağlayarak kalıcı öğrenme gerçekleştirmelerine yardımcı olan yenilikçi uygulamalar kullanılmaya başlanmıştır. Bu uygulamalar sayesinde 'ziyaretçi-mekân-nesne' bağlamında ziyaretçiyi harekete geçirmek, merak uyandırmak ve hatta dijital içerikler sayesinde farklı deneyimler yaşatmak ziyaretçinin bilgi edinmesinde oldukça etkili olmaktadır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeni teknolojik yaklaşımların da arkeoloji ve müzecilik alanlarına uyarlanabilir olması, ziyaretçi bilgilendirmesinde kullanılan yeni uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Ray-On dijital bilgilendirme ekranlarını bu uygulamaların başarılı bir örneği olarak gösterebiliriz.

4.5. Ray-On Dijital Bilgilendirme Ekranı

Fransa'da bulunan, müze ve sergileme tasarımı üzerine çalışmalar gerçekleştiren Adrien Gardère stüdyosu ile kültürel amaçlı multimedya kuruluşları tasarlayan On-Situ stüdyolarının

birlikte geliştirdiği “Ray-on” ziyaretçilere karma gerçeklik deneyimi sunan bir cihazdır. Bir önceki örnekteki Heidentor kapısı için yapılan uygulamanın üç boyutlu artırılmış gerçeklik destekli ve etkileşim düzeyi daha yüksek şekli olarak gösterebiliriz. Zamanla tahrip edilen, değiştirilen veya yok olan arkeolojik miras alanlarının ziyaretçiler tarafından algılanabilmesi ve yorumlanması zor olabilmektedir. Ray-on bilgilendirme ekranı bu alanlarda ziyaretçilere yeni bir bakış açısı sunarak bu soruna çözüm sağlamaktadır (<http> 6).

Görsel 8. Ray-on Dijital Bilgilendirme Ekranı Kullanım Örnekleri.

Buldukları arkeolojik alanın ya da mimari yapıların herhangi bir yerine yerleştirilen ve o mekânın farklı tarihlerdeki üç boyutlu görüntülerine sahip olan bu cihazlar, diğer bilgilendirme panolarının aksine ziyaretçiler tarafından el ile kontrol edilebilmektedir. Ziyaretçiler kendi istedikleri şekilde cihazı kullanarak, panoramik hazırlanan üç boyutlu sanal restorasyon görüntüsü içerisinde 360 derece gezinebilmektedirler. Bu görüntüler ziyaretçilere aynı zamanda, bir önceki örnekteki gibi, çizgisel olarak da sunulmaktadır (Görsel 8). Ray-on cihazları, dijital sahnelerle etkileşime giren kullanıcılara, ekrandaki görüntü ile gerçekteki görüntüyü üst üste bindirerek mevcut yapının veya alanın farklı tarihlerdeki görüntüsünü inceleyebilme, görüntülere yaklaşabilme ve farklı tarihlere ait görüntüler arasında geçiş yapabilme imkânı da sunmaktadır. Bu sayede ziyaretçilere iki boyutlu çizimlerden edinebilecekleri bilgilerin çok daha fazlasını sunarak, daha etkili bir öğrenmenin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca “ray tracing” (ışın izleme) teknolojisi sayesinde, gerçek dünyadaki ışığın (güneş ve hava durumu) ne şekilde

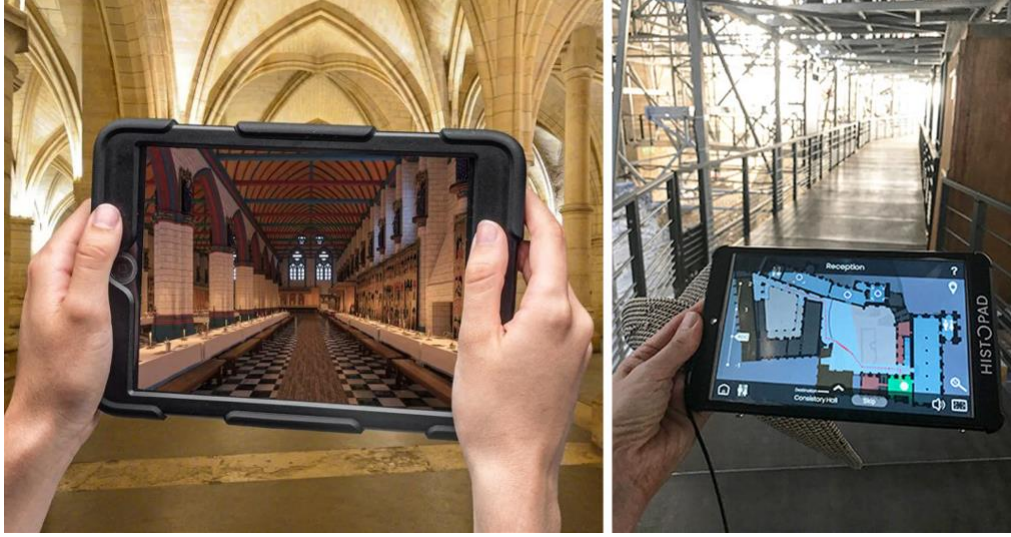
hareket ettiğini algılayıp görüntüdeki sahneler üzerine de aynı ışığı eş zamanlı olarak yansıtmaktadır. Bu sayede görüntülerin gerçekçiliği artmaktadır.

Son iki örnekte görüldüğü üzere bilgilendirme panolarını zenginleştiren farklı fikirler ve 3 boyutlu artırılmış gerçeklik uygulamaları ziyaretçilerin ilgisini daha fazla çekmekte, bilgilendirme düzeylerini artırmakta ve arkeolojik mirasın önemini kavranıp korunmasına da katkıda bulunmaktadır. Dünyaca ünlü Bergama Zeus Sunağı ve Efes Artemis Tapınağı gibi bugün yerinde bulunmayan ve görsel çekiciliğini kaybetmiş çokça esere ev sahipliği yapan Türkiye’de bu tarz yenilikçi uygulamaların yapılması, arkeolojik mekân ve yapılar hakkında bilgi edinme, kültürel mirasın önemini kavranıp bu konuda farkındalığın oluşması bağlamında Türkiye’nin turizmine önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Bu örneklerin dışında çok daha yenilikçi, telefon ve tablet gibi taşınabilir, yaygın kullanılan elektronik cihazlara entegre edilmiş, üç boyutlu artırılmış gerçekliği metinler ve seslerle destekleyen etkileşimli bilgilendirme grafiği uygulamaları da mevcuttur. Artırılmış gerçeklik destekli Histopad uygulamasını bu uygulamaların başarılı bir örneği olarak gösterebiliriz.

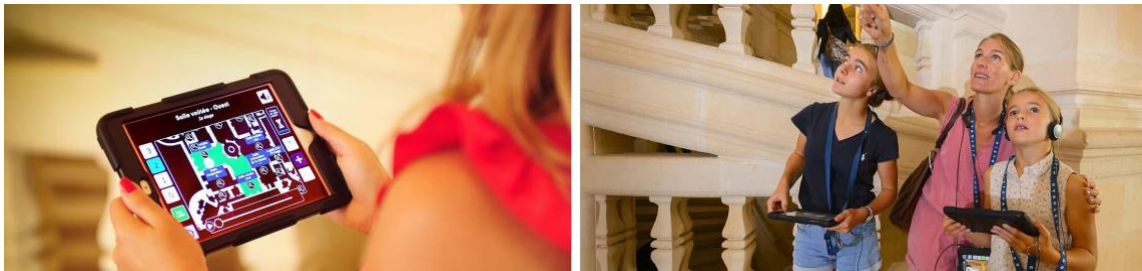
4.6. Histopad Dijital Ziyaretçi Kılavuzu

Histopad, Histoverly şirketi tarafından yapılmış, tablet ve mobil cihazlarda kullanılabilen, artırılmış gerçeklik destekli bir ziyaretçi bilgilendirme uygulamasıdır. Yaklaşık 40 farklı müze veya tarihi yapı içerisinde etkili ziyaretçi bilgilendirmesi için kullanılmaktadır. Bunlardan bir tanesi Fransa'nın Loire Vadisi'nde bulunan Chambord Kalesidir. Histoped barındırdığı artırılmış gerçeklik sayesinde ziyaretçilere benzeri görülmemiş, sürükleyici bir deneyim sunmaktadır. Uygulama etkileşimli ve eğitici bir şekilde her yaştan ziyaretçinin 16. yüzyıl şatosunun kaybolan mimari yapı ve dekor unsurlarını yeniden keşfedilmesine imkân sağlamaktadır ([http 7](http://7)).

Görsel 9. Histoped Ziyaretçi Kılavuzu Kullanım Örnekleri.

Histopad, arkeoloji ve müzecilik alanında yapılan diğer popüler artırılmış gerçeklik uygulamalarının aksine ziyaretçilere yalnızca mekânın üç boyutlu görüntüsünü sunmakla yetinmeyip, iki boyutlu bilgilendirme grafiklerinde olduğu gibi metinlere, planlara ve illüstrasyonlara yer vermektedir (Görsel 9). Ayrıca ziyaretçiler bu metinlere, planlara, illüstrasyonlara kendileri müdahale ederek yönetebilmekte ve diledikleri ses içeriklerini de dinleyebilmektedir (Görsel 10). Bu sayede iki boyutlu bilgilendirme grafiklerinin aksine etkileşimli şekilde rehberlere gerek kalmadan en verimli şekilde bilgi edinebilmekte (http 8).

Görsel 10. Histoped Ziyaretçi Kılavuzu Kullanıcı Deneyimi.

Türkiye'deki antik kentlerde bulunan iki boyutlu bilgilendirme tasarımlarının aksine, yenilikçi bilgilendirme grafikleri ve bilgilendirme amaçlı teknolojik uygulamalar ziyaretçiler tarafından daha eğlenceli bulunmaktadır. Etkileşim kurmaları sayesinde ziyaretçilerin arkeolojije

olan ilgilerini artırarak daha verimli ve kalıcı bilgi edinmelerini sağlayan bu uygulamalar, arkeolojik kültürel mirasın aktarımı açısından çok daha etkilidir.

Arkeolojik alanlar uzmanlar ya da ilgilenenler haricinde genelde önceden alan ya da kalıntılar hakkında bilgi edinmemiş, yalnızca turistik yeni yerler görme amacı olan, alanın görsel çekiciliği ile ilgilenen kişiler tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretçilerin arkeolojik alanlarda gördükleri ile gerçek anlamda ilgilenmesi için kalıntıların ne anlama geldiğini ve toplum için neden önemli olduklarının bilgisine sahip olmaları gerekmektedir (Özdoğan, 2013:258). Bu bağlamda, yapılacak uygulamalar arkeolojik alanlarla ilgili yeterli ön bilgiye sahip olmayan ziyaretçiler için önemli bir kaynak olacaktır. Mevcut arkeolojik dokuyu bozmadan, ziyaretçilerin ilgisini çekerek etkili bir deneyim yaşamalarını sağlayan yenilikçi bilgilendirme grafikleri ve ona eşlik eden artırılmış gerçeklik uygulamaları sayesinde bir yandan ziyaretçilerin arkeolojik alana ve yapılarla ilişkin farkındalığının üst düzeyde gerçekleşmesi ve kültürel mirasa sahip çıkma güdüsünün ortaya çıkması sağlanırken, diğer yandan da arkeolojik alanlardaki ziyaretçi nedenli tahribata neden olabilecek bilinçsiz davranışların da önüne geçilebilmesi mümkün olabilmektedir.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günümüz arkeolojisi, uluslararası sözleşmelerle belirlenen bilimsel ilkeler doğrultusunda çalışmalarını sürdürmekte olup, yalnızca kazı ve koruma faaliyetleriyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda son yıllarda toplumla bilgi paylaşımına da büyük önem atfetmektedir. Bununla birlikte, alan yönetimi çerçevesinde çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, Türkiye'deki arkeolojik kültürel miras alanlarında etkili sunum ve bilgilendirme uygulamalarının hayata geçirilmesi konusunda önemli eksiklikler devam etmektedir.

Arkeolojik kültür turizmine olan ilginin her geçen gün artıyor olması arkeolojik ören yerlerinin ziyaretçilere etkili bir şekilde anlatımı zorunluluğunu gerektirmektedir. Türkiye'de arkeolojik alanların tarihi, mimari ve kültürel öyküsünü bir bütün olarak ziyaretçilere sunan ya da alanla ilgili her türlü bilgiyi ziyaretçilere etkili bir şekilde aktaran nitelikli ve yenilikçi uygulamaların sayısının yetersiz olduğu gözlemlenmektedir. Arkeolojik alanların kültür tarihi içerisindeki yerini ve önemini ziyaretçilere sunmak daha çok rehberlere bırakılmıştır (Eres ve Özdoğan, 2018:31). Bu nedenle, rehberlere ihtiyaç duymaksızın arkeolojik alanı gelen ziyaretçilere bilgiyi daha kolay ve

ulaşılabilir bir şekilde sunmak için bilgilendirme grafikleri kullanmak doğru ve etkili bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de arkeolojik alan bilgilendirme grafiği uygulamalarının fiziksel özelliklerini belirleyen Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın “Müze ve ören yerleri giriş, bilgilendirme, yönlendirme ve uyarı tabelalarına ilişkin yönerge” si olmasına rağmen ilgili arkeolojik sit alanına yerleştirilmiş bilgilendirme panoları birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Bazı panoların materyallerinin bu standartlara uygun olmadıkları için açık alan fiziki şartlarından olumsuz etkilendikleri ve buna bağlı olarak sürdürülebilir olma özelliği taşımadıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca mevcut bilgilendirme panolarının grafik tasarımlarıyla ilgili olarak belli bir yönetmeliğin olmayışı hem tasarımlarında ortak dile sahip olmama hem de ziyaretçilere alanla ilgili bilgi sunma konusunda yetersiz kalmalarına neden olmuştur. Bu nedenle arkeolojik alanlarda bilgilendirme panolarının grafik tasarımlarının iyileştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda panoların grafik tasarım açısından daha etkili hale getirilebilmesi için tasarımda sadeleşmeye, görsellerin öne çıkarılmasına ve içerik düzeninin iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. Bilgilerin daha kısa ve öz bir şekilde sunulmalı, detaylı açıklamalar için QR kodlar gibi dijital yönlendirme araçları kullanılabilir. Öne çıkan bilgilerin madde işaretleri veya renkli vurgularla belirgin hale getirilmesi, ziyaretçilerin metni daha kolay taramasını sağlayacaktır. Ayrıca, metinler arasındaki satır aralığının artırılması ve yazı boyutlarının büyütülmesi, okuma kolaylığı açısından faydalı olacaktır. Görseller ve metinler arasında daha dengeli bir yerleşim sağlanmalı, özellikle rekonstrüksiyon çizimleri ve planlar gibi görseller ziyaretçilerin tarihi yapıyı daha iyi anlamalarına yardımcı olurken, daha fazla alan kaplayarak metinlerin baskınlığını azaltabilir. Renk kullanımı ise tasarımı hem estetik hem de işlevsel açıdan zenginleştirebilir. Önemli bilgiler için dikkat çekici vurgular yapılabilir ve beyaz arka plan yerine tarihi dokuyu yansıtan tonlar kullanılabilir. Bu şekilde panoların hem daha tematik görünmesi hem de bilgi akışının kolaylaştırılması sağlanabilir. Ayrıca erişilebilirlik açısından yazı tiplerinin büyütülmesi ve yüksek kontrastlı renklerin kullanılması geniş bir ziyaretçi kitlesine hitap edilmesini kolaylaştırır. Tüm bu iyileştirmeler panoların kullanıcı dostu olmasını sağlayacak ve görsel olarak çekiciliğini artıracaktır. Aynı zamanda işlevsel ve sürdürülebilir olmalarına katkı sağlayacaktır.

Günümüzde Türkiye'deki arkeolojik alanlarda kullanılan bilgilendirme panolarının gelişen teknoloji bağlamında etkileşimden uzak oldukları gözlemlenmiştir. Oysa uluslararası yenilikçi örneklerde olduğu gibi, arkeolojik alan yönetim planı kapsamında bilgilendirme grafiği uygulamalarına eklenen artırılmış gerçeklik, ses ve metin gibi öğelerin ziyaretçi bilgilendirme görevinin yanında, ziyaretçilerle etkileşim kurup alanı keyifle gezmelerini sağlayarak arkeolojik alanlara olan ilgilerini de artırdıkları gözlenmektedir. Bu bağlamda farklı tarihsel dönemlere ait zengin bir arkeolojik kültürel mirası barındıran Türkiye'de, evrensel değere sahip tekil mimari yapıların bulunduğu antik kentler uygulama alanı olarak seçilip bu tip yenilikçi bilgilendirme grafiği uygulamaları yapılması gerekmektedir. Bu uygulamalar sahip olduğumuz arkeolojik kültür mirasına dair farkındalığı artırabilir. Aynı zamanda kültürel mirası koruyarak gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlayabilir.

Ayrıca uluslararası örnek uygulamalar incelendiğinde, tüzüklerde de vurgulandığı gibi arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen bilgi birikiminin topluma sunumu disiplinlerarası iş birliğiyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle etkileşimli bilgilendirme uygulamalarının yapımında; grafik tasarımcılar, yazılımcılar, mühendisler ve bu alanlardaki uzmanların birlikte çalıştığı gözlemlenmiştir. Türkiye'de arkeolojik alanlarda yapılan bilgilendirme grafiği çalışmalarının sayısı ve niteliklerinin yetersiz olduğu gözlemlenmiş, bu eksikliklerin ancak disiplinlerarası iş birlikleriyle ve teknolojik imkanların etkili kullanımıyla giderilebileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde arkeolog, grafik tasarımcı, yazılımcı, mühendis vb. alanında uzaman farklı disiplinlerden kişilerin bir araya gelmesiyle yapılacak olan uygulamalar arkeolojik kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2010). "Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme", *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, Sayı 8, s.103-118.
- Aslan, R. (2010). "Troia'da Koruma Uygulamaları ve Ören Yerinin Sunumu", *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, Sayı 8, s.175-182.
- Eraslan, Ş. (2021). "Dünya Miras Alanlarında Yönetim Planları: Türkiye Örneği", *International Journal of Arts & Social Studies ASSTUDIES Dergisi*, Cilt 4, Sayı 6, s.32-48.
- Eres, Z. (2018). "Arkeolojik Kazı, Koruma, Sergileme ve Toplum İlişkisi Kırklareli'nde Tarih Öncesi Arkeolojik Alanlar Üzerinden Bir Deneyim", *Azerbaycan Arkeoloji Dergisi*, Azerbaycan: Hazar Üniversitesi Yayınları, Cilt 21, Sayı 2, s.110-151.
- Eres Z. ve Özdoğan, M. (2018). "Kültür Turizminde Arkeolojik Mirasın Yeri: Türkiye'deki Arkeolojik Alanlar Üzerinden Bir Değerlendirme", *Miras*, der. Katja Piesker, Burcu Akan, Duygu Göçmen ve Seçil Tezer Alta, İstanbul: Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Sayı 4, s.7-47.
- Feilden, B. M. ve Jokilehto, J. (1998). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, Second Edition, Rome: ICCROM-International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property.
- Güngördü, F. V. (2022). "Arkeoloji ve Kültürel Miras Turizmi Açısından Avanos: Topraktepe Örneği", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sayı 74, s.324-328.
- İnan, Y. (2018). *Arkeolojik Alan Yönetimi: Eflatun Pınar Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı.
- Karabağ, N. E. (2017). "Dijital Teknolojilere Adapte Olan Bir Antik Kent: Bergama", *Mimarlık Dergisi*, Sayı 398, s.60-66.
- McKercher, B. ve Cros, H. (2002). *Cultural Tourism The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*, New York: The Haworth Press.
- Middleton, J ve Thomas, L. (2003). *Guidelines for Management Planning of Protected Areas*, Switzerland: IUCN – The World Conservation Union Publication.
- Nestel, C. (2019). "Designed an Experience: Maps and Signage at the Archaeological Site of Ancient Troy", *Cartographic Perspectives Journal*, Issue 94, p.25-47.
- Öksüz Kuşçuoğlu, G. ve Taş, M. (2017). "Sürdürülebilir Kültürel Mirası Yönetimi", *Yalvaç Akademi Dergisi*, Isparta: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Yayınları, Cilt 2, Sayı 1, s.58-67.
- Özdoğan, M. (2013). "Arkeolojik Kazı Alanlarının Korunarak Topluma Kazandırılması: Çözüm Arayışlarında İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Projelerinin Yeri", *Tarhan Armağanı: M. Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler*, ed. Oğuz Tekim, Mustafa H. Sayar ve Erkan Konyar, İstanbul: Ege Yayınları, s.257-266.
- Pettersson, R. (2002). *Information Design: An introduction*, Sweden: John Benjamins Publishing.

Pettersson, R. (2007). *Selected Readings*, Sweden: Institute for Infology.

Ringbeck, B. (2008). *Management Plans for World Heritage Sites*, Bonn: German Commission Publication.

Uçar, A. ve Örmecioğlu, H. T. (2018). "Yeniden İnşa Problematiği ve Arkeolojik Alanların Sunumu", *Ata Planlama ve Tasarım Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt 2, Sayı 1, s.21-28.

Uyan Dur, B. (2011). *Bilgilendirme Tasarımında İlkeler, Öğeler ve Uygulama Sorunları "Bilgilendirme Tasarımı Uygulaması"*, Sanatta yeterlik Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı.

İnternet Kaynakları

http 1: UNESCO World Heritage Convention (2024), "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşmesi 1972", <https://whc.unesco.org/en/conventiontext>, Erişim tarihi: 19.03.2024.

http 2: ICOMOS (1990), "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü", http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf, Erişim tarihi: 22.03.2024.

http 3: ICOMOS (1999), "Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü: Kültürel Miras Değerine Sahip Alanlarda Turizmin Yönetimi / 1999", http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf, Erişim tarihi: 23.03.2024.

http 4: Mevzuat Bilgi Sistemi (2005) "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik", <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=9637&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 29.03.2024.

http 5: Studio Gardere (2021), "Ray-On Mixed reality terminal", <https://www.studiogardere.com/en/projects/design/ray-on/>, Erişim Tarihi: 23.04.2024.

http 6: Teftiş Kurulu Başkanlığı (2014) "Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme, Yönlendirme ve Uyarı Tabelalarına İlişkin Yönerge", <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-107173/muze-ve-oren-yerleri-giris-bilgilendirme-yonlendirme-ve-uyari-tabelalarına-iliskin-yonerge.html>, Erişim tarihi: 02.04.2024.

http 7: Histoverly (2015), "Chambord Castle", <https://histoverly.com/en/works/2020-09-23-ch%C3%A2teau-de-chambord.html>, Erişim Tarihi: 24.04.2024.

http 8: Chambord (2020), "Histopad Chambord (Visit Guide)", <https://www.chambord.org/en/plan-your-visit/histopad-chambord-visit-guide/>, Erişim Tarihi: 24.04.2024.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Kültürel Mirasın Sınıflandırılması. Aslan, Z. ve Ardemagni, M. (2006) "Introducing Young People to the Protection of Heritage Sites and Historic Sites", UNESCO Amman Office, s.9.

Görsel 2. Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme, Yönlendirme ve Uyarı Tabelalarına İlişkin Yönerge. Teftiş Kurulu Başkanlığı (2014), <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/43237,ek4a-oren-yeri-bilgilendirme.pdf?0>, Erişim tarihi: 02.04.2024.

Görsel 3. Troya Antik Kenti Bilgilendirme Panoları. Kişisel Arşiv, 2023.

Görsel 4. Pergamon Müzesi Zeus Sunağı ve Bergama Antik Kenti Zeus Sunağı Kalıntıları. Kişisel Arşiv, 2023.

Görsel 5. Zeus Sunağı Bilgilendirme Panosu. Kişisel Arşiv, 2023.

Görsel 6. Aphrodisias Antik Kenti Bilgilendirme Panoları. Kişisel Arşiv, 2023

Görsel 7. Heidentor Takı Etkileşimli Bilgilendirme Panosu. <https://www.onportal.ro/stiri/lifestyle/turism/imaginarea-inteligenta-a-unui-arc-de-triumf-roman-in-austria>. Erişim tarihi: 12.04.2024.

Görsel 8. Ray-on Dijital Bilgilendirme Ekranı Kullanım Örnekleri. <https://www.on-situ.com/audiovisuel/ray-on>. Erişim tarihi: 19.04.2024.

Görsel 9. Histoped Ziyaretçi Kılavuzu Kullanım Örnekleri. <https://histovery.com/en/works/2020-09-23-ch%C3%A2teau-de-chambord.html>. Erişim tarihi: 21.04.2024.

Görsel 10. Histoped Ziyaretçi Kılavuzu Kullanıcı Deneyimi. <https://www.chambord.org/en/plan-your-visit/histopad-chambord-visit-guide/>. Erişim tarihi: 21.04.2024.